

KİTABXANADA İNFORMASIYA İSTEHSALININ TEKNOLOJİ MƏRHƏLƏSİ

MƏHƏMMƏDLİ D.H.

Bakı Dövlət Universiteti,

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi
dashqin.muhammedli@mail.ru

Məqalədə kitabxanada informasiya istehsalı anlayışı, kitabxananın informasiya istehsalının nəzəri və texnoloji məsələləri haqqında elmi ümumiləşdirmə verilir. Kitabxana informasiyasının istehsal problemləri, informasiya istehsalının zəruri parametrləri və onun texnoloji modelinin realizəsi məsələləri şərh edilir. Eləcə də məqalədə kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığının modifikasiyası qurulur.

Açar sözlər: kitabxana, informasiya istehsalı, sənəd, informasiya resursu, texnologiya, model, istehsal, alət, üsul, vasitə.

Kitabxanada informasiya istehsalının texnoloji hazırlığı – kitabxananın müəyyən edilmiş kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə malik lazımı həcmdə informasiya məhsulu və xidmətlərinin hazırlanması üçün vacib olan təminediciləri və texnoloji sənədlərin tam komplektim ilə təmin edilməsi üzrə tədbirlərin toplusu kimi şərh edilə bilər.

İstehsalın texnoloji hazırlığı nəticəsinin əsasında onun texnoloji hazırlığı, məhsulun, xidmətin hazırlanması və reallaşdırılmasının texnoloji prosesinin texnoloji sənədləşmənin tələblərinə tam uyğun gəlməsi baxımından texnoloji intizamın gözlənilməsi üçün şəraitin yaradılması durur.

İnformasiya istehsalının texnologiyası dedikdə, hazırlanma prosesi üçün mümkün olan və istehsalda, istifadədə xərcləri minimuma endirən məhsul və xidmətlərin məcmusu başa düşülür.

Sənayedə istehsal, istismar və təmir texnolojiyi mövcuddur. Onların hər biri istehsal, istismar və təmir işlərində bütün növ xərclərin azaldılması ilə xarakterizə olunur. Prosesin digər variantı ilə müqayisədə tələb olunan keyfiyyət və etibarlılıq parametrlərində daha çox qənaətli olan variant texnoloji variant hesab edilir. Kəmiyyət baxımından sənayedə texnolojiyin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin xüsusi sistemi tətbiq edilir. Texnolojiyin bu göstəricilərindən bəziləri kitabxana istehsalında tətbiq edilir:

İşin (əməyin) ağırlığı, ağırlığın xüsusi çəkisi, texnoloji maya dəyəri, maddi tutumu, maddi tutumun xüsusi çəkisi. İşin (əməyin) ağırlığı – məhsul və xidmətin istehsalına ayrılan iş vaxtının ümumi sərfi;

Ağırlığın xüsusi çəkisi – məhsul vahidinin istehsalına ayrılan vaxt sərfi;

Maya dəyəri – istehsal, məhsul və xidmətin reallaşdırılmasına ayrılan bütün sərfiyyatların pulla ifadə olunması;

Texnoloji maya dəyəri – məhsul və xidmət istehsalının texnoloji proseslərini həyata keçirmək üçün xərclərin məbləği ilə təyin edilən, maya dəyərinin tam bir hissəsi.

Maddi tutum məhsulun və xidmətin istehsalı üçün vacib olan maddi resursların sərfidir.

Maddi tutumun xüsusi çəkisi məhsul vahidinə olan xərclərdir.

2. *Texnoloji proseslərin işlənilməsi* tip və qrup şəkilli texnoloji proseslərin seçimi, layihələşdirilməsi, standartlaşdırılması, həmçinin texnoloji sənədləşmənin tərtibini nəzərdə tutur.

3. *Təminediciləri vasitələrin layihələşdirilməsi və yaradılmasına* istehsal vasitələrinin (texniki, linqvistik, proqram) unifikasiyası, xüsusi vasitələrin işlənilməsi və hazırlanması daxildir.

4. *İstehsalın texnoloji hazırlıq prosesinin təşkili və idarə edilməsinə* isə istehsalın texnoloji hazırlıq işlərinin planlaşdırılması, normativ, texnoloji metodiki sənədlərin işlənilməsi və təsdiqi, texnoloji xidmət strukturunun təkmilləşdirilməsi, texnoloji hazırlıq proseslərinin avtomatlaşdırılması aid edilir. İstehsalın texnoloji hazırlığının məzmununu onun layihələşdirilməsi və istifadəsi (istismarı) mərhələlərində xarakterizə edək.

İstehsalın texnoloji hazırlığı – özünün layihələşdirilmə və yenidən təşkil olunma mərhələlərində istehsal sisteminin qurulmasını, planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin nəzərdə tutulmuş müddət və minimal xərclərlə müəyyən edilmiş zaman ərzində istehsalı üçün şəraitin yaradılmasını təmin edir. Kitabxana istehsalının da aid edildiyi çoxnomenklaturalı istehsalın layihələşdirilməsində onun ən vacib xüsusiyyətlərindən biri olan yenidən qaydaya salınma, elastikliyi xüsusiyyəti formalaşır.

Təşkil olunmuş istehsalın istismarı mərhələsində texnoloji hazırlıq planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin istehsalı prosesində resurslardan, eləcə də vasitələrdən optimal istifadəni təmin edir.

Kitabxananın texnoloji xidməti. Kitabxananın texnoloji xidməti – kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığı və təşkilini, informasiya məhsulları və xidmətlərinin yeni çeşidinin mənimsənilməsini, informasiya texnikasının müasir vasitələrinin imkanlarından istifadəyə əsaslanan informasiya texnologiyalarının kitabxana praktikasına tətbiqini təmin edir.

Texnoloji xidmətlərə innovasiyalı layihələrin reallaşdırılmasına istiqamətlənən, kitabxananın müvəqqəti yaradıcı kollektivinin və ya ixtisaslaşdırılmış struktur alt bölmələrinin real alternativini kimi baxıla bilər.

İnnovasiyanın hansı xarakterə (çəşid, texnoloji, idarə) malik olmasından asılı olmayaraq, bu xarakterlərin hər birində texnoloji tərkib daha çox üstünlük təşkil edir.

Texnoloji innovasiyaların işlənməsində və tətbiqində aşağıdakıları bilmək olduqca önəmlidir:

1. Təşkilati və texnoloji sistemlər bir-biri ilə konseptual baxımdan uyğunlaşmalıdırlar.
2. Yeni texnologiyaların tətbiqi - əməkdaşların yeni iş şəraiti ilə bağlı müsbət motivlərini (əsaslarını) və razılıqlarını təmin etməlidir.
3. Əməkdaşların özləri texnoloji sistemlərin yaradılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsində fəal iştirak etməlidirlər.
4. İnnovasiyalı texnoloji layihələr kitabxananın inkişafının strateji planına daxil edilməlidir.

Savadlı texnoloqa tənqidi, konstruktiv, innovasiyalı düşüncə tərzı xasdır. Eynı zamanda yalnız iri kitabxanalar ixtisaslaşdırılmış struktur altbölmələri kitabxana administrasiyası yanında texnoloji şöbə və ya xidməti yaratmaq imkannına malikdir.

Texnoloqun, baş texnoloqun ştat vahidini funksional şöbələr (məs.: kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin və ya elmi-metodiki şöbənin) aparıcı mütəxəssisləri və ya direktor müavinlərindən birinin tutması halı situasiyalar içərisində daha çox rast gəlinəndir.

Kitabxana fəaliyyətinin texnoloji layihələşdirmə, normativ, metodiki və texnoloji təminat funksiyalarını, kitabxana texnoloji proseslərinin təşkilini bir qayda olaraq kitabxananın şöbə, sektor və digər struktur altbölmələrinin müdirləri (özlərinin səlahiyyətləri çərçivəsində) icra edirlər.

Kitabxana tərəfindən hansı texnoloji xidmət fəaliyyəti variantının seçilməsindən asılı olmayaraq (ixtisaslaşdırılmış texnoloji alt bölmənin yaradılması və ya "texnoloji" funksiyaların şöbələr və istehsal xidmətləri arasında bölüşdürülməsi), razılaşdırılmış texnoloji strategiya və taktikanın vacibliyi danılmazdır. Texnoloji məqsədyönlülük prinsipi kitabxananın informasiya məhsulları və xidmətlərinin çeşid dəyişkənliyi, kitabxana proseslərinin texnoloji təchizatı, yeni sənəd növləri ilə kompleksləşdirmə, daxili verilənlər bazasının formalaşdırılması və xarici verilənlər bazasının əldə edilməsi, kitabxananın təşkilati-funksional təşkili, kitabxana heyətinin ixtisasının artırılması, yaxud dəyişdirilməsi ilə bağlı olan fəaliyyətinin və inkişafının əsas məsələlərinin həllində mühüm prinsip hesab edilir.

Əgər nəzərə alsaq ki, bu məsələlər kitabxana fondunun formalaşdırılması və təşkili, soraq-axtarış aparatının yaradılması və aktualaşdırılması, kitabxana istifadəçilərinə xidmətlə əlaqədar olan əsas istehsal fəaliyyətinə əlavə olaraq həll edilirsə, o zaman spesifik texnoloji funksiyaların icrası üçün avtomatlaşdırılmış texnologiyadan istifadənin vacibliyi reallığa çevrilir. Texnoloji təyinatlı daxili verilənlər bazasının, texnoloqun avtomatlaşdırılmış işçi yerinin yaradılması gündəlik kitabxana əməyinin həcminə və keyfiyyətinə ciddi ziyan vurmadan texnoloji tələblərin müasir səviyyəsinə qalxmağa imkan verəcəkdir.

Keyfiyyətin təmin olunma konsepsiyası üç baza amilinin nəzərə alınmasına əsaslanır:

- Maddi baza (resurslar, istehsal vasitələri, binalar, infrastruktur, məxaric materialları və s.);
- İstifadəçilərin sorğu və tələbatlarının keyfiyyətli təmin edilməsində və effektiv işdə maraqlı olan ixtisaslaşdırılmış şəxsi heyət;
- Düşünülmüş təşkilati struktur və müəssisənin (təşkilatın, xidmət müəssisəsinin) düzgün idarə edilməsi (istehsalın, şəxsi heyətin, innovasiyaların, keyfiyyətin və digər sahələrin strateji və operativ idarə olunması).

Gördüyümüz kimi, istehsal edilən məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin təmin olunması üçün kitabxananın əsas texnoloji alt bölmələrinin əhəmiyyəti artıq özünü konseptual səviyyədə göstərməkdədir.

Keyfiyyətin idarə olunması məhsulun və xidmətlərin tələb olunan keyfiyyətinin təmin olunması məqsədilə istehsal prosesinə göstərilən təsirdir. Kitabxananın texnoloqları və texnoloji xidməti keyfiyyətin idarə olunmasının bütün mərhələlərində vacib subyektlər hesab olunurlar:

1. Məhsul və xidmətlərin perspektivli nomenklaturası haqqında qərarların qəbul edilməsi və onların istehsalı üçün texniki və texnoloji şəraitin hazırlanması;
2. İstehsala hazırlığın yoxlanılması, təşkilati məsuliyyətin və istehsal funksiyalarının bölüşdürülməsi;
3. Məhsulun hazırlanması və ya xidmətin göstərilməsi prosesi;
4. Nöqsanların aradan qaldırılması, gələcəkdə üzə çıxacaq nöqsanlara yol verməmək üçün dəyişikliklərin istehsal prosesinə daxil edilməsi və onlara nəzarət;
5. Keyfiyyət üzrə uzunmüddətli planların işlənilməsi.

Kitabxanada keyfiyyətin menecmenti sisteminin reallaşdırılması mərhələsində texnoloji xidmət aşağıdakıları təmin edir: keyfiyyətə nəzarət (yeni proseslərin layihələşdirilməsinə, məhsul və xidmətlərə nəzarət, sənədlərə, sorğulara, avadanlıqlara, istehsal vasitələrinə, materiallara giriş; məhsul və xidmətlərin istehsalı prosesinə əməliyyat nəzarəti, fəaliyyətin aralıq nəticələrinə nəzarət, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinə yekun nəzarət); şəxsi heyətin təlimi (ixtisasın artırılması, yeni istehsal funksiyalarının icrası üçün kadrların təkmilləşdirilməsi), keyfiyyətin təmin olunması üzrə tədbirlərin işlənilməsi və reallaşdırılması (yol verilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üzrə korrekte tədbirləri, səbəblərin aradan qaldırılması üzrə xəbərdarlıq tədbirləri, potensial uyğunsuzluqların aradan qaldırılması və onların yaranmasının qarşısının alınması üzrə profilaktik tədbirlər).

Kitabxanada informasiya istehsalının ağırlığının qiymətləndirilməsi, informasiya məhsulları və xidmətlərinin maya dəyərinin hesablanması ilə bağlı məsələlərinin həlli üçün normativ-soraq verilənlər bazasının istifadəçisinin hər bir texnoloji əməliyyat üçün yerinə yetirilən (və ya planlaşdırılan) işlərin həcmi qeyd etmək və icraçının vəzifəsini, dərəcəsini göstərməsi kifayət

edər. Yekun arayışlarda ağırlığın və maya dəyərinin hesablanmaları, əməliyyat üzrə göstəriləcək, bütünlükdə məhsul və xidmət üzrə yekunlaşacaqdır.

İstehsal olunan məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, texnoloji proseslərə cari və yekun nəzarət məsələlərinin həlli, mürəkkəb texnoloji sənədləşmə (texnoloji sxemlər, texnoloji kartlar və s.) üçün normativ-soraq verilənlər bazasına yeni fayllar ("İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin keyfiyyət göstəriciləri", "Buraxılış formatları" və s.) əlavə edilməli, proqram təminatı planında tamamlanmalıdır.

Normativ-soraq verilənlər bazasının yaradılması və təcrübi baxımdan istismarı üzrə aparılan eksperimentlər, yanaşmanın məhsuldarlığını və onun, kitabxananın xidməti verilənlər bazasının tərkibinə daxil edilməsinin praktiki məqsədyönlüyünü təsdiq edir.

Texnoloji əməliyyatlı normativ-soraq verilənlər bazası kitabxana proseslərinin rəşional təşkili və idarə edilməsi üçün vacib olan və kifayət edən nəzəmləyici informasiyanı birləşdirir. Bu, operativ, taktiki və strateji texnoloji qərarların qəbul edilməsinin keyfiyyətə başqa səviyyəsini qəbul etmiş olur. Kitabxananın texnoloji xidməti üçün xidmət növlərinin çeşid müxtəlifliyi, servis prosesində struktur altbölmələrinin və ayrı-ayrı icraçıların fəaliyyəti, məhsul və xidmətlərin hər birinin resurs təminatının səviyyəsi, kitabxana-texnoloji proseslərinin iqtisadi effektivliyi aspektində kitabxananı servis sistemi kimi obyektiv qiymətləndirmək baxımından real imkan yaranmış olur. İnformasiya məhsulları və xidmətləri istehsalının resurs bazası kimi kitabxananın sənəd fondunun, onun soraq-bibliografiya aparatının, daxili və xarici verilənlər bazasının qiymətləndirilməsi, bu planda daha məhsuldar mənbələri və kitabxana texnologiyasının sənəd təminatında mümkün boşluqları üzə çıxarmağa imkan verəcəkdir. İstehsal olunan məhsul və xidmətlərə nəzərən mövcud texniki vasitələrin və avadanlıqların inventarlaşdırılması iş yerlərinin yüklənməsini qiymətləndirməyə, kitabxananın texniki təchizatı səviyyəsini optimal səviyyə ilə müqayisə etməyə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

a) Azərbaycan dilində

1. Xələfov A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük.- B.: BDU nəşr-ti, 2006.-205s. (A.Qurbanovla birlikdə).
2. Xələfov A.A. Kitabxana və kommunikasiya // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal.-B.,2011,№1(4).-s.4-16.
3. Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas istiqamətləri : (mulahizələr, tərtiblər və proqnozlar).-B., 2006.-106s
4. Xələfov A.A.Kitabxana və cəmiyyət: Monoqrafiya.-B.: "Azərənşr", 2011.-348 s.
5. İsmayılov X.İ. Kitabxana informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.- Bakı. 2009.- 310 s

6. Rüstəmov A.M., Məmmədov M.Ə. Sənəd-informasiya daşıyıcıları: tədris-metodik vəsait.-B.,2010.-284 s.
b) rus dilində
7. Сулова, И.М. Менеджмент в современной библиотеке: Науч.- метод. пособие/ И.М.Сулова, В.В.Кармовский.- М.: Либерея, 2004.
8. Шира, Д. Х. Введение в библиотековедение: Основные элементы библиотечного обслуживания/ Д. Х. Шира.- М., 1983. -256 с.
9. ? / И. Тихунова // Библиотечное дело. – 2008. – N 6. – С. 23-26.
10. Шрайберг, Я.Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий [Текст] /Я.Л. Шрайберг // науч. и тех. б-ки, 2002.- №1.- С.25-47.
11. Швецова-Водка, Г.Н. Классификация компьютерных библиографических ресурсов [Текст]/ Г.Н. Швецова-Водка // Мир библиогр.- 2001.- №2.- С.14-21.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ЭТАП БИБЛИОТЕЧНОГО ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОИЗВОДСТВА

МАГОМЕДЛИ Д.Г.

РЕЗЮМЕ

В статье дается научное обобщение концепции библиотечного производства, теоретических и технологических проблем библиотечного производства. Рассмотрены проблемы производства библиотечной технологии, необходимые параметры производства, реализация технологической модели. Также статья модифицирует технологическую подготовку библиотечного производства.

Ключевые слова: библиотека, документ, информационный ресурс, технология, модель, производство, инструмент, метод, инструмент

TECHNOLOGICAL PHASE OF LIBRARY –INFORMATION PRODUCTION

MAHAMMADLI D.H.

SUMMARY

The article gives a scientific summarization of the concept of library production, theoretical and technological issues of library production. Problems of production of library technology, necessary parameters of production, realization of technological model are explained. Also, the article modifies the technological preparation of library production.

Key words: library, document, information resource, technology, model, production, tool, method, tool